

Stanovništvo i urbanizam i stanovništvo oko Kupe i Korane

Marjanović, Iva

Undergraduate thesis / Završni rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:114194>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-29**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Iva Marjanović

**STANOVNIŠTVO I URBANIZAM U
PORJEČJU KUPE I KORANE**

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2024.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA KROATOLOGIJU

IVA MARJANOVIĆ

**STANOVNIŠTVO I URBANIZAM U
PORJEČJU KUPE I KORANE**

ZAVRŠNI RAD

Mentor: izv. prof. dr. sc. Vlatka Vukelić

Zagreb, 2024

Sadržaj

1. Uvod.....	4
2. Geografske specifičnosti i kratak povijesni pregled Karlovačke županije....	4
3. Bosiljevo.....	5
3.1. Položaj i podatci prije dolaska knezova Krčkih.....	5
3.2. Izgled utvrde.....	7
3.3. Bosiljevo u posjedu knezova Krčkih.....	8
4. Karlovac.....	10
4.1. Podatci o izgradnji i izgledu utvrde.....	10
4.2. Gradska uprava i Karlovac za vrijeme i nakon turskih napada.....	11
5. Novigrad na Dobri.....	13
6. Ozalj.....	14
6.1. Položaj i opis starog grada.....	14
6.2. Ozaljski vlastelini.....	16
7. Skrad.....	18
8. Zaključak.....	19
9. Literatura.....	20

1. Uvod

Urbanizam se kroz stoljeća ljudske povijesti prilično mijenjao. Prilagođavao se raznim okolnostima u kojima se određeno geografsko područje nalazi. Primjerice, stoljeća ratnih opasnosti uvijek su ograničavala razvoj gradova i suzbijala ih unutar obrambene strukture. Cijeli je niz primjera takvog urbanizma u temeljima suvremenih granica Karlovačke županije, što je tema obrade ovoga završnoga rada.

Na njenom području sačuvano je čak 8 utvrda i 29 spomenika koji se klasificiraju kao stari gradovi, a danas su uglavnom u ruševnom stanju. Od cjelovito sačuvanih ističu se Ozalj, Bosiljevo, Dubovac na Kupi, Ribnik i Ogulin, a obnavlja se Novigrad na Dobri (Bičanić et al, 2004, 21-22). Posebno je važno tretiranje i očuvanje tih svjedoka vremena kao i svijest o tome što su te utvrde i spomenici predstavljali u hrvatskoj prošlosti, a što predstavljaju u sadašnjosti i budućnosti. Ovaj rad donijeti će povijesni pregled nastanka, razvoja i života nekih od najvažnijih utvrda između Kupe i Korane kao i osnovne podatke o njihovom arhitektonskom i urbanističkom razvoju, a osvrnut će se i na pitanje njihove zaštite i sadašnjeg stanja. U radu ćemo se služiti bogatom literaturom u obliku monografija o karlovačkom području čiji su autori Radoslav Lopašić i Emilij Laszowski, mnoštvom stručnih članaka i mrežnih izvora.

Popis utvrda i urbanih lokaliteta donosimo abecednim redom radi lakše preglednosti. Ovdje je ciljano izbjegnuto sustav klasifikacije prema „važnosti“, jer je svaki od navedenih lokaliteta u određenom povijesnom razdoblju imao dominantan značaj za naslovom navedeno područje.

2. Geografske specifičnosti i kratak povijesni pregled Karlovačke županije

Karlovačka županija nalazi se u zapadnom dijelu središnje Hrvatske, a sjedište ove administrativno-teritorijalne jedinice nalazi se u Karlovcu. Uz grad Karlovac razvila su se i sljedeća gradska naselja: Duga Resa, Ogulin, Slunj i Ozalj te još sedamnaest općina. Već u prošlosti područje današnje Karlovačke županije imalo je iznimnu prometnu važnost koju je zadržalo do današnjih dana. Danas je to područje sjecište najvažnijih prometnica koje povezuju ostatak Hrvatske ali i cijele Europe s obalom Jadranskog mora. O njenom važnom središnjem položaju unutar Hrvatske svjedoče i činjenice da na sjeverozapadu graniči sa Slovenijom, na sjeveru sa Zagrebačkom županijom, Primorsko-goranskom na zapadu, Sisačko-moslavačkom na istoku i Ličko-senjskom na jugu. Na istoku graniči i s Bosnom i Hercegovinom što znači da je to jedina hrvatska županija koja graniči s dvije druge države koje međusobno nisu povezane. Budući da se to područje nalazi na dodiru Dinarskog gorskog sustava i Panonskog bazena ima i specifičan geomorfološki položaj (Bočić et al., 2016, 154-155).

U starom vijeku cijelo područje bilo je pod rimskom upravom koja je stavljala posebni naglasak na gradnju cesta tako da je već u rimskom razdoblju izgrađena

magistralna cesta koja je vodila od Ozlja (Neviodunuma) za Sisak (Sisciju) i dalje uz rijeku Savu do Srijemske Mitrovice (Sirniuma). Osim nje postojao je cijeli niz manjih cesta koje su povezivale manja naselja (Slukan-Altić, 2005, 86-89).

Formiranje vlastelinskih utvrda poput Novigrada na Dobri, Ozlja, Dubovca i drugih u kasnom je srednjem vijeku bilo od velike važnosti za razvoj cijelog područja. Zrinski i Frankopani bili su osobito aktivni na području razvoja prometa pogotovo prema smjeru obale gdje je izgrađen cijeli lanac dvorova i utvrda koje su bile povezane kako bi se mogla odvijati komunikacija i trgovina. U XVI. stoljeću intenzitet prometne i gospodarske djelatnosti uvelike je smanjen zbog turske opasnosti. Trgovina je na području današnje Karlovačke županije svedena na minimum, a prometni pravci pomaknuti su na zapad. Stanje se nešto popravilo nakon formiranja Vojne krajine jer su između fortifikacijskih građevina uređeni vojni putovi te je cijelo karlovačko područje bolje prometno povezano (Fofić, 2019).

Nakon sklapanja Karlovačkog mira 1699. i Požarevačkog mira 1718. kada su cijela Bosna i istočni dio Like ostali u sastavu Osmanskog Carstva javila se potreba da se luke na obali Jadranskog mora na drugi način povežu s ostatkom Ugarske. Tada Karlovac postaje najveće i najvažnije čvorište cestovnog i riječnog prometa budući da je novi prometni pravac išao riječnim putem preko Dunava, Save i Kupe do Karlovca. Roba se od Karlovca morala prevesti cestovnim putem tako da je izgrađena Karolinska cesta koja je povezivala Karlovac s Bakrom i Rijekom na temeljima starih srednjovjekovnih putova. Nakon što su Lika i Krbava oslobođene od Turaka i uključene u Karlovački generalat došlo je do njegove reorganizacije kada je novo upravno središte postao grad Gospić izgrađena je takozvana Terezijana koja je povezivala Karlobag i Gospić. Tijekom XVIII. stoljeća intenzivira se trgovina na području cijele Austro-Ugarske, pogotovo izvoz panonskog žita i eksploatacija šuma tako da je u funkciju stavljen još jedan prometni pravac koji je povezivao Karlovac i Senj. Početkom XIX. stoljeća sagrađena je Lujzinska cesta koja spajala Karlovac s Bakrom i Rijekom kao i Karolinska, ali na pristupačnijoj trasi koja nije bila ispresijecana strmim usponima i padovima u Gorskom kotaru (Slukan-Altić, 2005, 94-97).

Važno je napomenuti da su se do danas održale i modernizirale sve ceste koje su vodile iz unutrašnjosti prema Jadranskom moru, ponajprije Lujzinska i Jozefinska cesta koje je na neko vrijeme zasjenila pojava željeznice da bi se masovnom upotrebom automobila u XX. stoljeću ponovo afirmirale (Fofić, 2019).

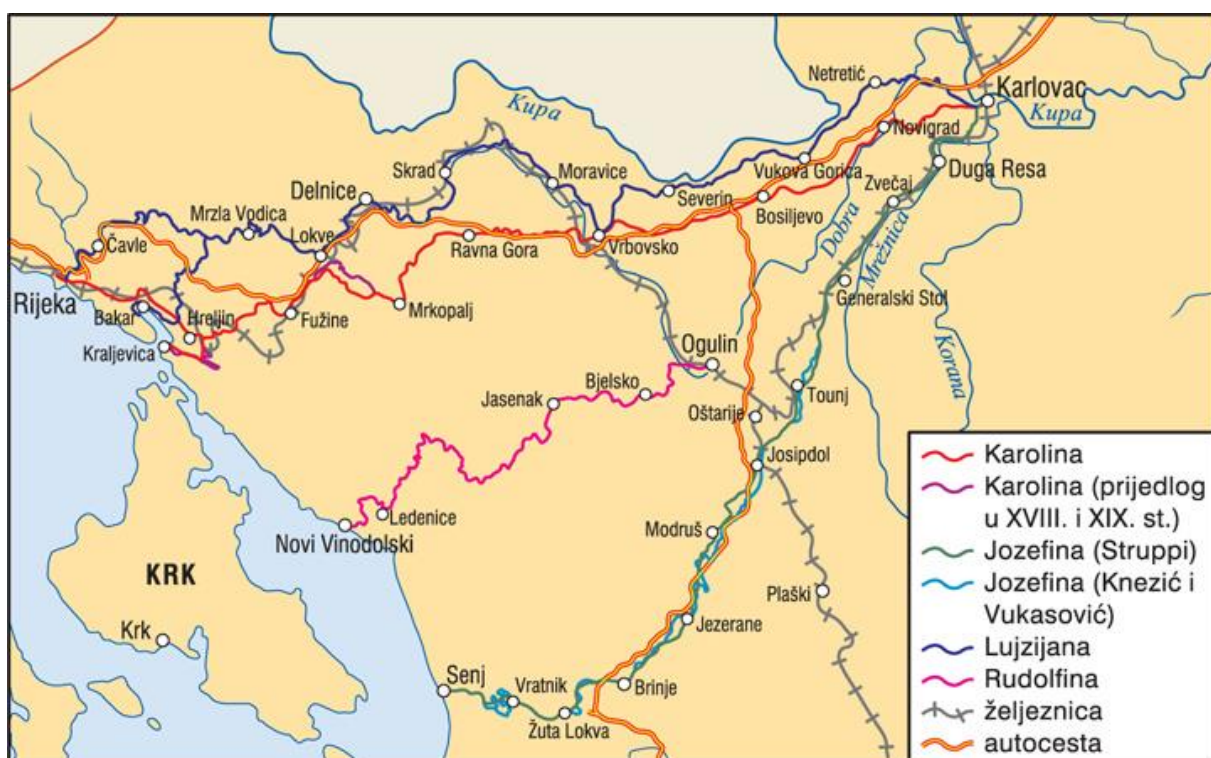
3. Bosiljevo

3.1. Položaj i podatci prije dolaska knezova Krčkih

Na području današnje općine Bosiljevo počinje Gorski kotar, tamošnje šume pune su divljih životinja, a krajolik upotpunjuje rijeka Kupa. Općina je bogata sakralnim

spomenicima kulture budući da gotovo svako selo ima kapelicu iz XV. stoljeća i nadalje. Međutim, najveća atrakcija Bosiljeva je upravo njegov stari grad u kojem su se rodili Fran Krsto Frankopan i Katarina Zrinska (Bičanić et al, 2004, 63-64).

Stari grad Bosiljevo nalazi se na krševitom i prilično neplodnom terenu koji je ispresijecan gudurama i kotlinama u podnožju brda Rezina. Na susjednom brdu koje se naziva Gradišće nalazi se crkva posvećena Blaženoj Djevici Mariji što krajoliku daje prepoznatljiv izgled. Grad je sazidan na strmoj stijeni pod kojom je izvor potoka. Tim područjem je prolazila i kotarska cesta prema Lešću i Generalskom Stolu. Nedaleko od grada nalaze se ostatci stare ceste Karoline¹ koja je probijena za vrijeme cara Karla VI. (1685. – 1740.), a koja je služila za bolji protok trgovine između Karlovca i jadranske obale koja je već u XIX. stoljeću bila u vrlo zapuštenom stanju. (Lopašić, 1895, 58-59). Ta karolinška cesta izgrađena je na trasi starijih srednjovjekovnih putova koji su vodili prema Rijeci i Bakru, što znači da je Bosiljevo kao važno trgovačko i prometno čvorište označeno još u tom razdoblju (slika 1) (Bičanić et al, 2004, 23-24).

Slika 1- položaj Bosiljeva i prikaz hrvatskih povijesnih cesta i željeznice (Feletar, Hozjan, 2018).

Što se tiče povijesti starog grada Bosiljevo, njegove gradnje i cijele okolice, podataka koji govore o tome nema puno. Ono što se sa sigurnošću može utvrditi je da je

¹ Karolinška cesta bila je prva cesta koja je spajala kontinentalnu Hrvatsku i Rijeku, odnosno Bakar, i to na rutu Karlovac, Dubovac, Novigrad na Dobri, Bosiljevo, Vrbovsko, Ravna Gora, Stari Laz, Mrkopalj, Fužine, Zlobin, Meja (s odvojcima Hreljin - Kraljevica i Bakar - Rijeka). Ime je dobila po austrijskom caru Karlu VI. koji je i bio inicijator njezine izgradnje. Nekim njezinim dijelovima se i dalje prometuje, a prati je i suvremena autocesta (Hrupić, 2021).

to područje naseljavano još od prapovijesti o čemu svjedoče brojna nalazišta i ostatci iz tog doba. Neka od nalazišta iz prapovijesnog razdoblja nalaze se kod sela Hrsine, sela Korenici i u Otoku kod župne crkve gdje je otkriveno pogansko groblje. Poznati su i ostatci rimskog naselja kod Čatrnje u blizini koje se prema predaju nalazio grad Levund. Rimski novac nađen je u blizini Lešća i Radočaja gdje je nađen i zlatni prsten (Lopašić, 1895, 61-62).

Tumulus u selu Krč Bosiljevski u Hrsini već je dugo poznat, ali nije u potpunosti istražen kao što je to slučaj s većinom tumulusa na tom području. Njega su istraživali arheolozi Lazo Čučković i Domagoj Perkić koji donosi detaljan opis nalazišta u svom radu. O prapovijesnim arheološkim nalazištima pisali su i Sonja Kočevar i Goran Majetić. Sonja Kočevar nalazište između Krča i Hrsine navodi kao najstarije arheološko nalazište na području Bosiljeva. Nalazište pripada lasinjskoj kulturi što je vidljivo iz ostataka keramičkih zdjela i čaša koja je na širem karlovačkom području trajala između 1300. i 750. g. pr. Kr (Kočevar, 1995, 109).

Iz razdoblja srednjega vijeka nema mnogo dokumenata koji govore o Bosiljevu, mnogi od njih su uništeni. U statutu zagrebačke biskupije iz 1334. godine arhiđakon Ivan spominje crkvu sv. Mavra „in Bozilo“. Ta crkva je i danas najveća na području Bosiljeva. U statutu se spominje i crkva sv. Bogorodice na Gradcu (Gradišću) koja je zanimljiva po svojim starim gotičkim natpisima na zvonima. Međutim, nije utvrđeno radi li se ovdje o Gradišću kod Bosiljeva, Lešća ili možda kod Lipe. Stanovnici bosiljevačkog kraja bili su okupljeni u plemena ili bratovštine. Tako se u jednom dokumentu na glagoljici iz 1461. godine spominje bosiljevačko pleme i njegov starješina Nikola Višnić. U povijesti su poznati i bosiljevački plemići kao što su Stjepan Švarački, Juraj Bosiljevački, plemići Gomilci i drugi. Plemići Gomilci imali su i svoj posjed nedaleko od sela Hrsine, međutim, plemićima i plemenu iz Bosiljeva nažalost se izgubio trag (Lopašić, 1895, 62-63).

3.2. Izgled utvrde

Utvrda ili stari grad je površinom velika, iako u unutarnjem prostoru ima manje soba od očekivanog s obzirom na njegov vanjski izgled. Razlog tome su masivni, debeli zidovi i mnogo neobičnih kutova i pregrada koji oduzimaju dosta površine unutarnjeg prostora. Može se podijeliti na dva veća dijela, stariji i mlađi. Ima četiri kule, a četverokutna branič-kula na tri kata u dvorištu je najstarija i najveća. Njena glavna uloga bila je fortifikacijska, pa je poznato da je služila kao stražarnica, ali i tamnica. Najstariji dio cijelog grada je onaj koji je izgrađen na strmoj stijeni ispod koje izvire potok, a zidine i još tri okrugle kule građene su kasnije. Kao jedan od najstarijih dijelova navodi se i jugoistočni toranj u kojem se nalazi kapelica sv. Ane. Ulaz u grad je oduvijek bio s istočne strane. Prije se pred gradskim vratima nalazio čardak kroz kojim se ulazilo kroz lančani most i troja vrata. Pored vrata nalazila se i posebna zgrada u kojoj su stanovali stražari, a nad njom je bio stan zapovjednika koji je pazio na njih i na zatvorenike. Desno od grada Frankopani su gradili novu utvrdu i gospodarske zgrade, ali one su već davno porušene i

nema im traga. Jedan bio grada, zvan „Kloštar“ bio je uređen kao samostan i u njemu su neko vrijeme boravili dominikanci. U samom gradu nema nikakvih posebnih vrijednota jer su gotovo svi vrijedni predmeti odneseni iz utvrde nakon što je konfiscirana nakon Zrinsko-frankopanske urote, samo je na jednoj stropnoj gredi ostala uklesana godina 1646 (Lopašić, 1895, 60-61).

3.3. Bosiljevo u posjedu knezova Krčkih

Najpoznatiji vlastelini Bosiljeva bili su knezovi Krčki, kasnije nazvani Frankopani.² Kao prvi vlastelin Bosiljeva iz te obitelji navodi se Stjepan I. Krčki i Modruški koji je tim područjem upravljao od 1360. do 1380. Međutim, sama utvrda Bosiljevo tada vjerojatno još nije bila izgrađena jer je uprava još uvijek bila u Modrušu (Kočevar, 1995, 111).

Bosiljevo je vjerojatno pripalo Frankopanima zajedno s drežničkim krajem kojeg je kralj Karlo bio dodijelio Dujmiću, sinu Miroslava posebnom poveljom. Sinovi bana Nikole podijelili su među sobom posjede 1449. i Bosiljevo je pripalo Bartolu Frankopanu, osnivaču tržačke loze Frankopana. Iako su tom dokumentu nije navedeno Bosiljevo, kao ni neki drugi frankopanski posjedi, može se zaključiti da je je Bartolu pripalo Bosiljevo jer mu je pripao tada veći grad, Tržac na Korani, koji je s nekim manjim gradovima Frankopana činio jednu cjelinu (Lopašić, 1895, 63-64).

Vrlo je izgledno da je stari grad izgrađen početkom XV. stoljeća, točnije u vrijeme Bartola IX. Frankopana. Nije poznato je li on ujedno i graditelj utvrde ili ju je izgradio već spomenuto bosiljevačko pleme, a Bartolu je došla u posjed putem kraljeve darovnice (Kočevar, 1995, 111).

Iz tržačke loze knezova Frankopana kao vlastelin Bosiljeva ističe se i Vuk koji je bio osobito poznat po svom nasilju i grubom ophođenju. Međutim, Vuk je 1531. godine utemeljio dominikanski samostan kao crkve sv. Bogorodice na Gradišću i izručio ga fratru Šimunu. Međutim, zbog opasnosti od Turaka dominikanci su se uskoro preselili unutar grada u posebno uređen dio kasnije poznat kao „Kloštar“. Također, iste godine je darovao imanje i kmetove pavlinskog samostana Martinu Loviničiću koji je bježeći pred Turcima došao iz Like. Samostan i selo bili su uništeni pod provalom Turaka, ali se njihovi ostatci kao i ostatci crkve sv. Vida raspoznaju se i danas. Mjesto je po pavlinima prozvani

² Plemićka obitelj koja je obilježila stoljeća hrvatske povijesti svojim djelovanjem. Prvi poznati član obitelji je Dujam koji se spominje 1118. kao upravitelj mletačkoga kneštva sa središtem u otočnoj komuni Krku. Od tada su članovi obitelji poznati kao knezovi Krčki. Kako bi uvećali čast obitelji od 1430. nazivaju se Frankopanima s kojima su bili u srodstvu, a na taj način bili su povezani i s antičkim rimskim rodом Anicija. Brakom Nikole IV. Zrinskog s Katarinom Frankopan 1543. stvorene su čvrste rodbinske veze između obitelji. Od polovice 15. stoljeća im počinje opadati moć i gube neke posjede, a nakon Zrinsko-frankopanske urote pogubljenjem Frana Krste Frankopana i Petra Zrinskog obitelj izumire, a svu imovinu je konfiscirala vlast u Beču (Herceg, 2021, 47-59).

Fratrovci kako se i danas naziva, a kip sv. Vida prenesen je u župnu crkvu sv. Mavra u Bosiljevu koja kao glavno proštenje slavi blagdan sv. Vida iako je zaštitnik župe sv. Mavro (Lopašić, 1895, 64-66).

Vuka je naslijedio njegov nećak Nikola Tržački koji se istaknuo kao rodoljub i predani ratnik protiv turske vojske. Nikolu je naslijedio njegov sin Gašpar. U to vrijeme izumiru i ozaljska i slunjska loza frankopanskih knezova. Ostavštinu Stjepana Frankopana Ozaljskog baštinili su Krsto, Juraj i Nikola Zrinski, ali je i Gašpar Tržački tražio svoj dio te je tako dobio neka imanja ozaljske loze. Sukobi oko imovine između Zrinskih i Frankopana potrajat će punih trideset godina, a završit će zarukama Katarine Frankopanske znamenitog Petra Zrinskog koji je pogubljen u Bečkom Novom Mjestu. Godine 1582. Turci su kod Bosiljeva odnijeli pobjedu nad austrijskim i hrvatskim vitezovima, a još tri puta nakon toga su pustošili okolicu Bosiljeva. Prije toga se i 1543. navodi kao godina kada su Turci posebno žestoko poharali Bosiljevo. Važno je napomenuti da unatoč tim turskim napadima u neposrednoj blizini utvrde, ona nikad nije osvojena od strane Turaka (Lopašić, 1895, 66-70).

Posjede Gašpara Frankopana podijelili su njegovi sinovi Juraj, Nikola i Vuk, a Bosiljevo je pripalo Nikoli. Tada je u Bosiljevu živjelo svega nekoliko obitelji te su se knezovi Frankopani potrudili ponovo naseliti ovo područje. U to vrijeme bosiljevački kraj naselilo je nešto stanovništva iz Bosne, Klokoča, Skrada, Blagaja, Like, a najviše iz Modruša. Ban Nikola iako je bio svadljiv i nasilan zbog čega se morao odreći banske dužnosti, ipak je utjecao na poboljšanje gospodarskog stanja u Bosiljevu i okolici, a otvorio je i školu za naobrazbu tamošnjeg siromašnog stanovništva. Ostavio je svoju imovinu bratu Vuku i nećacima Jurju i Gašparu, ali budući da su do 1661. godine sva trojica umrla, ti posjedi pripali su Franu Krsti Frankopanu, najmlađem bratu. Nakon Zrinsko-frankopanske urote 1671. sva imovina Zrinskih i Frankopana je konfiscirana, a mnogi austrijski i njemački grofovi i generali poput Herbersteina, Suera i Paradaisera su odnijeli gotovo sve vrjednute iz utvrda. Poznato je da je samo grof Josip Herberstein iz Bosiljeva odnio mnoštvo oružja, stoke, vina i vrijednih predmeta (Lopašić, 1895, 69-76).

Mnogi su nakon Urote polagali prava na posjede Zrinskih i Frankopana, ali je Bosiljevo konačno 1683. pripalo banu Nikoli Erdődu. Iza Erdődyja bosiljevski posjed, preko ženidbenih veza nasljeđuju grofovi Auerspergi, 1710. godine. Auerspergi ga zalažu 1757. godine, Ignjatu Vojkoviću, a potom ga 1759. godine i prodaju njegovoj ženi Ani Mariji de Poczi. Bosiljevo je i drugi put dospjelo u posjed Auersperga, a ovi ga 1820. godine ponovno prodaju grofu i maršalu Lavalu Nugentu, podrijetlom Ircu. On ulaže veliki novac i obnavlja grad u srednjovjekovnom stilu te ga oprema mnogim dragocjenim umjetninama iz cijele Europe. Tada utvrda Bosiljevo ponovo postaje središtem kulturnog i domoljubnog života hrvatskog plemstva (Lopašić, 1895, 77-79).

Nakon Nugentove smrti 1862. godine Bosiljevo pripada njegovom sinu Arturu, a zatim ga nasljeđuje grofica Ana Nugent. Tada ponovo započinje propadanje starog grada Bosiljeva. Godine 1911. rekonstrukciju započinje Andrija Kozulić, trgovac i novi vlasnik starog grada. U podnožju grada tada je oblikovan park i jezero čime grad gubi prvotni izgled srednjovjekovne obrambene utvrde na istaknutom položaju (Kočevar, 1995, 116).

Nakon Drugog svjetskog rata, najprije ga kupuju Marko Ukić i Ante Vlahov, imućni građani koji su ubrzo osuđeni zbog kršenja Zakona o nedopuštenoj trgovini, nedopuštenoj špekulaciji i privrednoj sabotazi tako da je dvorac ponovo konfisciran i dolazi u državno vlasništvo te se devastacija nastavlja. Ponovo je restauriran 1962. za potrebe ugostiteljstva, ali posao ubrzo propada. Stari grad je zatvorio svoja vrata 1980., a u Domovinskom ratu korišten je za smještaj pričuvne bolnice. Danas je njegov službeni vlasnik Općina Bosiljevo koja godišnje ulaže određenu svotu novca dobivenu od Ministarstva kulture u dvorac. Međutim, za obnovu, koja nije na vidiku, potrebno je puno više. Zanimljivo je da su nasljednici Ukića i Vlahova tražili da im se dvorac vrati u posjed jer smatraju da im je nepravедno oduzet. Osuda njihovih predaka ukinuta je, ali se dalje čeka razrješenje spora o povratu imovine. U međuvremenu ova povijesna utvrda propada (Raić Knežević, 2020).

4. Karlovac

4.1. Podatci o izgradnji i izgledu utvrde

Karlovac kao utvrđeni grad nastao je na poluotoku između rijeka Kupe, Korane, Dobre i Mrežnice na područje na kojem su se prije toga nalazile samo bare i močvare. Stalne turske provale bile su razlog da se baš ondje izgradi tvrđava. Samo osnivanje potaknuo je nadvojvoda Karlo, brat rimsko-njemačkog cara i hrvatsko-ugarskog kralja Rudolfa II. Po njemu je grad dobio ime Karlovac, na njemačkom Karlstadt. Gradnja je započela 13. srpnja 1579. godine, a vodio ju je graditelj Matija Gambon. Radnici su bili uglavnom iz Kranjske. Gradnja je već u samom početku naišla na mnoge prepreke i probleme. Prije svega, opasnost od turskih napada bila je izuzetno velika jer su svakako nastojali spriječiti gradnju Karlovca. Stoga je tadašnji vojskovođa Ivan Fernberg postavio stražu od Karlovca do Petrove gore kako bi radnici mogli obavljati svoj posao. U studenom 1579. mnogo štete prouzročila je i poplava. Unatoč poteškoćama osnovni dio tvrđave bio je gotov u rujnu 1580. godine. Tada se u gradu nalazio generalski dvor, oružana, bolnica, toranj za pohranu praha, pekarnica i spremište hrane. Oko tvrđave su kasnije iskopane jame i podignuti bedemi, između 1582. i 1589. Gradnja mosta preko Kupe počela je 1885. godine (Strohal, 1906, 8-10).

Tvrđava ima karakterističan oblik šesterokuta, a na svakom kutu nalazi se jedan bedem ili bastaja. U vrijeme izgradnje svaka bastaja imala je svoje ime tako da je grad imao Kranjsku bastaju, Korušku bastaju, Novu bastaju, bastaju posvećenu Nikoli Zrinskom, Andriji Auerspergu i grofu Josipu Turnu. U početku se u grad moglo ući samo na dvoja vrata. Jedna su bila prema Baniji, ispod glavne straže. To su bila takozvana banska vrata, a ona koja su bila na strani prema Rakovcu nazvana su turska vrata. Treća vrata dodana su kasnije. Također, grad je u središtu imao jedan trg, Trg sv. Trojice koji se danas zove Trg bana Josipa Jelačića. Prva crkva u gradu također je bila posvećena sv. Trojici. Naknadno je još dodan Trg sv. Josipa, danas Strossmayerov trg. Ulice su bile

pravilne i ravne, a kuće su bile podijeljene u 24 jednake skupine (Strohal, 1906, 8-10). Jelačićev trg isprva je bio središte grada, ali je ono početkom XIX. stoljeća pomaknuto prema Kupi, na Zrinski trg zbog otvaranja Riječkih vrata (Radovinović, 2010, 8).

Karlovac je prva potpuna novogradnja na hrvatskim prostorima zbog čega i predstavlja potpuno pravilnu utvrdu (Žmegač. 2000, 56). Model geometrijski pravilnog i utvrđenog sklopa koji objedinjuje potrebe obrane i stanovanja civilnog stanovništva osmislio je talijanski teoretičar arhitekture Pietro di Giacomo Cattaneo (1510-1569). Karlovac je drugi grad-tvrđava građen po tom modelu, prvi je Nove Zamky u Slovačkoj (Radovinović, 2010, 2).

4.2. Gradska uprava i Karlovac za vrijeme i nakon turskih napada

Nadvojvoda Karlo je kao prvog upravitelja grada i vojskovođu krajiške vojske postavio Ivana Fernberga. Odmah po završetku gradnje vojska je ušla u grad, a nešto kasnije i civilno stanovništvo. Među prvim civilnim doseljenicima bili su stanovnici Dubovca, a nakon pobjede turske vojske kod Ostrožina 1585. godine priključilo im se i nešto stanovništva iz Ostrožina i Steničnjaka. U gradu su i mnogi plemići, među njima i Zrinski i Frankopani sagradili sebi kuće da se mogu ondje skloniti u slučaju turske provale. Izvan gradskih zidina nije bilo dopušteno graditi kuće, međutim pojedinci su uspjeli dobiti dozvole tako da je prva kuća izvan zidina podignuta veća 1584. nakon čega se njihov broj povećavao. Grad je već 24. svibnja 1581. od kralja Rudolfa II. dobio mnoge povlastice, a 1588. uvedeni su tjedni sajmovi i dva godišnja sajma. Ti godišnji sajmovi održavali su se na imendan nadvojvode Karla, 28. siječnja i na dan kada je započeta gradnja Karlovca, 13. srpnja. (Strohal, 1906 10-14).

Karlovac se ubrzo pokazao kao neosvojiva tvrđava. Turska vojska pokušala je osvojiti Karlovac u mnogo navrata tijekom XVI. i XVII. stoljeća: 1592., 1594., 1598., 1601., 1623., 1627. i 1672., ali nikada nisu zauzeli grad. Međutim, turska vlast protegnula se do pred sam grad, područje preko Kupe su bili zauzeli. Zato je karlovačka tvrđava neprestano učvršćivana, iskopane su dublje jame i opkopi, sve zgrade su dovršene, a bile su postavljene i palisade, odnosno ograde koje su na vrhu imale zašiljene balvane. Međutim, unatoč svemu postojala je velika bojazan da će Turci osvojiti grad i stoga je 1683. dovršen veliki toranj unutar grada koji bi vojsci bio posljednje sklonište i uporište. Osim opasnosti od Turaka, u Karlovcu su se događale i druge nepravilike. Primjerice požari su bili prilično česti, a u njima je znao nastradati gotovo cijeli grad. Zabilježeno je i nekoliko obilnijih poplava i jačih potresa, a veliki problem bila je i kuga koja je nekoliko puta poharala Karlovac u XVII. i XVIII. stoljeću. Sve to utjecalo je na pad broja stanovnika u gradu zato su njemački generali u nekoliko navrata naseljavali grad novim stanovništvom. Najveći priljev novog stanovništva dogodio se 1645. godine kada su tamo naseljeni njemački zarobljenici iz Tridesetogodišnjeg rata. Doseljeno je oko tristo obitelji (Strohal, 1906, 10-13).

Zrinsko-frankopanska urota protiv kralja i cara Leopolda utjecala je i na sam grad Karlovac i njegov izgled. Petar Zrinski dao je prije toga sagraditi grad Švarču gdje je neko vrijeme stanovao, a Fran Krsto Frankopan stanovao je u Novigradu na Dobri i od tamo su oni utjecali na Karlovčane da se pobune. Nakon sloma Urote general Herberstein je 1671. dao do temelja porušiti Švarču, a 1686. je od njenog kamenja dao sagraditi generalsku zgradu, stražarnicu kod glavnih ulaznih vrata, visoki toranj i crkvu sv. Josipa. Također je Herberstein prisvojio i kuće Zrinskog i Frankopana koje su imali u Karlovcu (Strohal 1906, 12). Karlovački generali poput Herbersteina, Auersperga, Teufenbacha i drugih bili su važan element Karlovca, a o njima su pisali i Laszowski i Lopašić. Najviše su se zalagali za jačanje njemačkog elementa u Krajini, uglavnom neuspješno (Radovinović, 2010, 22). Što je tiče kuće Zrinskih, ona je vjerojatno najstarija zgrada u Karlovcu i najvrjednija građevina na Strossmayerovu trgu. Neki autori poput Ive Butkovića smatraju da je kuća tamo bila i prije grada. Od 1952. u njoj se nalazi Gradski muzej (Radovinović, 2010, 31).

Dvadesetih godina XVIII. stoljeća Nicolas Doxat de Demoret, fortifikacijski inženjer analizirao je Karlovac i primijetio nedostatke grada. Naime, okolne uzvisine bile su preblizu, grad se nije mogao širiti zbog skućenog prostora između rijeka, a visoke podzemne vode ne dopuštaju nikakvu gradnju ispod zemlje. Predložio je gradnju nove tvrđave pokraj Karlovca kod potoka Orlice. Gradnja je započeta 1733. godine, ali tvrđava nikada nije dovršena. To je jedina naša tvrđava koja nikada nije dostigla logičnu i djelotvornu cjelovitost (Žmegač, 2000, 115-118).

Uprava u Karlovcu u početku je bila isključivo vojnička, a 1763. uveden je magistrat, svojevrsno tijelo gradske uprave na čelu kojeg je bio Ivan Guterrer, imućni trgovac. Također je carica Marija Terezija tada odredila i uređenje nove, severinske županije u kojoj je bio i Karlovac sa sjedištem u Severinu na Kupi. Ta županija obuhvaćala je hrvatsko primorje i cijeli kraj na desnoj strani ceste Karoline. Odredila je da se severinska županija spoji s ostatkom Hrvatske. Povjerenstvo je u potpunosti izvršilo predaju Karlovca gradskoj upravi tek 1781. jer ih je u tome spriječio turski rat. Iste godine car Josip II. poveljom daje Karlovcu status slobodnog kraljevskog grada što je započela još njegova majka Marija Terezija (1717-1780). Tada je Karlovcu dozvoljen posebni grb i pravo pečata crvenim voskom. Gradu su pripojeni predgrađe, Dubovac i Gaza čime je stanovništvo oslobođeno obveza prema dubovačkoj i novigradskoj vlasteli. Tada je u gradu održavano pet godišnjih trgovačkih sajmova. Nakon sukoba između cara Franje II. i Napoleona, Kranjska, dio Koruške, Solnograd i dio Hrvatske od Save do mora došao je pod francusku vlast koja nije dugo trajala budući da je Napoleon doživio slom već 1813. godine. Međutim, dio Hrvatske koji je bio pod francuskom vlašću nije pripojen ostatku Hrvatske već guverneru Ilirije u Ljubljani. Ujedinjenje francuskog dijela Hrvatske s njenim ostatkom dogodilo se tek 1822. godine (Strohal, 1906, 14-20).

Kada je 1873. upravni sistem Vojne krajine de facto ukinut, stalna vojna posada napustila je grad, ali je u njemu ostala takozvana „stajaća vojska“. Prilikom razvojačenja Karlovčani nisu uspjeli postići sporazum s vojskom što se tiče imovine stoga je grad te probleme rješavao još dugo nakon toga (Radovinović, 2010, 5).

Do danas su bolje očuvani osnovni volumeni bastiona i dijelovi šanaca. Jugoistočni dio grada bolje je očuvan jer se na sjeverozapadnom dijelu prema Kupi grad najprije širio izvan karakteristične karlovačke zvijezde (Žmegač, 2000, 116). Karlovačka tvrđava, tijekom XX. stoljeća prozvana Zvijezda, 1963. proglašena je spomenikom kulture, ali mnogi autori se slažu da nije ostvaren njezin potencijal da postane nezaobilazna postaja na putu iz unutrašnjosti prema Jadranu (Radovinović, 2010, 7).

5. Novigrad na Dobri

Novigrad na Dobri nalazi se zapadno od Karlovca, iznad zidanog mosta na Dobri koji se u Lopašićevo vrijeme nalazio na staroj i već zapuštenoj cesti Karolini. Grad je u obliku trokuta čije su stranice izduljene prema sjeveru. Na vrhovima trokuta nalaze se kule, a četvrta se još uzdiže na istočnoj strani na polovici zida. Ulazna vrata nalaze se na južnoj strani, a do njih se dolazi preko pokretnog mosta. Ondje se nalazi i natpis koji svjedoči o boravku cara Josipa II. u gradu za vrijeme svog putovanja u Hrvatsko primorje u svibnju 1783. U prošlosti je grad bio poznat pod imenom Dobra. Plemići s Dobre prvi se put spominju 1441. kao slobodni i neovisni, a feudalizam se pojavljuje u svom kasnijem obliku (Lopašić, 1895, 180-184).

Novigrad na Dobri dolazi u posjed obitelji Frankopan možda već 1193. kada im je pripala modruška županija ili 1398. kada im je pripao Ozalj. Ugovor iz 1495. najstariji je poznati spis koji spominje Frankopane kao vlasnike Novigrada na Dobri. Najviše spisa ima iz doba Stjepana Frankopana, posljednjeg potomka ozaljske grane te obitelji. Stjepan Frankopan namjeravao je ostaviti utvrdu dvojim nećacima, djeci svoje sestre Katarine, ali je zbog nekih počinjenih razbojstava na štetu Ladislava Kerečena osuđen na smrt i gubitak imovine. Međutim, uspio je izbjeći gubitak imovine nagodbom s Kerečenom tako da je Novigrad na Dobri ostao u vlasništvu obitelji Frankopan. Godine 1543. turski osvajači su opljačkali i zapalili gradove Novigrad, Ribnik i Metliku. Međutim, Novigrad je obnovljen nakon što je 1610. njegovo upravljanje preuzeo Krsto Frankopan koji je poznat po svom sudjelovanju u zrinsko-frankopanskoj uroti. Zanimljivo je da je upravo iz Novigrada Krsto Frankopan poslao svoje znamenito pismo kapetanu Čolniću u kojem tvrdi da „krilaki nimški budu frkali po zraku“. Kada je urota buknila grof Sauer, podzapovjednik generala Herbersteina, sasvim je opljačkao Novigrad koji je tada bio pun vrijednih stvari, a utvrda je pripala generalu Herbersteinu. On je nakon svoje smrti ostavio Novigrad malteškom redu uz određene uvjete. Međutim, članovi reda nisu bili zainteresirani za ispunjavanje uvjeta pokojnog generala i prodali su utvrdu barunu pukovniku Stjepanu Patačiću 1746. godine (Lopašić, 1895, 184-191).

U vrijeme napada Francuza u Hrvatsku, početkom 19. stoljeća, grof Bartol Patačić prodao je Novigrad na Dobri svom odvjetniku Mirku Haraminčiću. Haraminčić je vrlo dobro upravljao gradom, razvio gospodarstvo i skupio veliki imetak koji je oporukom jednim dijelom ostavio za humanitarne i kulturne svrhe. Međutim, sam Novigrad na Dobri pripao je njegovim rođacima koji ga nisu uspjeli održavati. Iz tog razloga prodan

je na javnoj dražbi i došao je u ruke Franji pl. Türku, koji ga je uredio i još u Lopašićevo vrijeme bio njegovim vlasnikom (Lopašić, 1895, 191-193).

Novigrad na Dobri ostaje u Türkovom vlasništvu do završetka Prvog svjetskog rata kada dolazi u posjed kutjevačkog baruna Zdenka Turkovića. Zbog novih zakona koji su stupili na stan 1939. Turković ga predaje u vlasništvo novoutemeljene Banovine Hrvatske. Za vrijeme Drugog svjetskog rata vrlo je oštećen, a 1944. je i spaljen. Kapelica sv. Lovre u zapadnoj kuli jedini je preostali dio koji tada nije stradao u požaru. Od tada pa gotovo do kraja XX. stoljeća dvorac sustavno propada. Tada dvorac kreće u rekonstrukciju zahvaljujući poticaju Društva prijatelja Novigrada na Dobri „Frankopan“ i ulaganjima Ministarstva kulture. U projekt se uključio i Grad Karlovac i njegove konzervatorske institucije. Namjera je da se konzerviraju najvrjedniji dijelovi grada kako bi on u budućnosti postao vrijedna turistička atrakcija. Danas je dvorac zaštićeno kulturno dobro i upisan je u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske (Buljan, 2021).

6. Ozalj

6.1. Položaj i opis starog grada

Grad Ozalj kakvog danas poznajemo nalazi se na sjeverozapadu Karlovačke županije i odlikuje se geografskom raznolikošću. Dolinom Kupe protežu se nepregledne ravnice, ali se naziru i južni dijelovi Žumberka, a u ovaj kraj privlače i ribom bogata jezera Šljunčare. U okolici mjesta i unutar zidina starog grada koji je jedan od najvrjednijih tamošnjih povijesnih spomenika nađeni su arheološki ostatci iz prapovijesnog, starorimskog i srednjovjekovnog razdoblja (Bičanić et al, 2004, 57).

Stari grad Ozalj nalazi se na litici nad rijekom Kupom i njegov današnji oblik uglavnom potječe iz XVIII. stoljeća. Grad je više puta dograđivan, a neki dijelovi su uzidani kako bi od srednjovjekovnog burga poprimio oblik novovjekovnog dvorca. Arhitektica Sena Sekulić-Gvozdanović hipotetski navodi četiri faze izgradnje grada Ozlja. Prva je faza predbabonički ili Babonićev grad koji je uz samu staru jezgru koju čine najstariji dijelovi utvrde kao što su branič-kula, ulazna vrata, a možda i stambeni prostor za gospodara. Druga je faza gotički frankopanski grad koji uključuje novu kulu, kapelu, unutarnja gradska vrata i zdenac. Zatim Ozalj dobiva i obilježja zrinskoga grada, odnosno novu kvadratnu ulaznu kulu, pokretni most, možda samostan uz kapelu, zidine s kulama i još neke sporedne zgrade. U posljednjoj fazi gradnje nalazimo karakteristike renesansno-barokni dvorac grofova Perlasa i Batthyjanija (Sekulić-Gvozdanović, 2019, 63-64).

Jedna kula koja je starija od kule koju su kasnije dogradili knezovi Zrinski izrađena je od fino tesana kamena i ima vrlo zanimljiv oblik budući da je rađena na osnovu trokuta koji se gore pretvara u kvadratni oblik. Ona se nalazi ispod drvenog gradskog

mosta zajedno s još dva stupa. U prošlosti je bila viša i pokrivena krovom te je služila kao stražarnica (Laszowski, 1993, 27).

Kvadratična, novija ulazna kula ima sa strane natpis iz kojeg je iščitano da ju je dao sagraditi knez Juraj Zrinski 1599. godine. Taj natpis je na to mjesto vjerojatno premješten s pročelja. Do početka XIX. stoljeća, točnije 1821. godine pred kulom je bio pokretni most. Još jedan datirani podatak uklesan u nekadašnju kamenu ogradu svjedoči o tome da je cistaerna izgrađena 1430. godine (Sekulić-Gvozdanović, 2019, 64-65). Kula ima dva kata, prvi je sagrađen u vrijeme Zrinskih, a drugi su dali sazidati grofovi Perlas. Tamo su i masivna gradska vrata, a u vratnicama su još koluti kojima je prolazio lanac za dizanje pokretnog mosta (Laszowski, 1993, 29-30).

Desno od ulazne kule je stara kula koja je služila kao tamnica, a lijevo oružana kula, odnosno stražarnica. Nasuprot ulaznoj kuli je stara branič-kula koja je nekada bila viša, a sada je iznutra pregrađena. Lijevo od nje nalazi se ostatak najstarije jezgre grada s ulaznim vratima. Desno se prolazi u unutarnje dvorište ispod kojeg postoje tamnice koje su zazidane u XVIII. stoljeću, a grad ima i jednu južnu oblu kulu. U doba knezova Zrinskih grad dobiva i svoj glavni stambeni prostor za gospodara. Na istoku grad završava kapelicom koja je dozidana i iznutra pregrađena, ali se izvana jasno vidi njen prvotni volumena. I ona je imala fortifikacijsku ulogu što se utvrdilo zbog zazidanih puškarnica na zapadnom zidu (Sekulić-Gvozdanović, 2019, 64-66). Gradski kapelan se prvi puta spominje 1501. godine, što znači da je kapelica tada postojala. Današnji izgled zadržala je od obnove od 1743. do 1753. godine, ali se danas u njoj ne nalazi nikakav inventar. Značajniji element je lijepo isklesan kameni dovratnik u gotičkom stilu na ulaznim vratima. Izvan zidina bila je i kapelica sv. Antuna Padovanskog koja je podignuta između 1654. i 1664. godine za vrijeme Petra Zrinskog i njegove supruge Katarine Frankopanske koja je imala važnu ulogu u njezinu uređenju. Nije nam poznato kako je kapelica izgledala, ali Braća Hrvatskog Zmaja otkopala su njene temelje, a opisana je i prilikom kanoničkih vizita. Imala je tri oltara, a spominje se i čudotvorni kip Blažene Djevice Marije (Laszowski, 1993, 37-46).

Četvrtasta branič-kula glavna je kula grada, a sastoji se od dva kata. Na prvom katu je vjerojatno bilo spremište za dragocjenosti, a tamo je u XVIII. stoljeću smješten gradski arhiv koji se više ne nalazi tamo. Zbog svoje građe i oblika moguće je da je gađena u XIII. stoljeću. Što se tiče unutarnjeg dvorišta, na ulazu su stajala unutarnja gradska vrata, a na jednom je zidu stajao veliki kameni grb Frankopana koji potječe iz XV. stoljeća. Zanimljivo je da je tamo grof Teodor Batthyani 1770. sazidao zgradu koja je zajedno s unutarnjim vratima srušena 1875. godine. Kamen je upotrijebljen za izradu župnog dvora, a grb Frankopana bačen je u najstariji dio grada, takozvani „Zrinski grad“ i tamo je ostao sve dok nije premješten u Arheološki muzej u Zagrebu. Laszowski piše da su tada zasute i tamnice koje su se prostirale ispod. U unutarnjem dvorištu nalazi se i već spomenuta cisterna za vodu za koju Laszowski piše da ima uklesanu 1450. godinu. Što se tiče „Zrinskog grada“, odnosno najstarijeg dijela Ozlja on se nalazi u sjevernom djelu u blizini Kupe, željeznice i tunela. S ostatkom grada vjerojatno je bio povezan drvenim trijemom. Tamo se nalaze vrata na kojima je uklesano ime Nikole Zrinskog i 1556. godina, a sasvim je izvjesno da su ta vrata od nekud premještena. „Zrinski grad“ ima dva

kata. Prizemlje je vrlo zapušteno, neki dijelovi su zatrpani zemljom, nekima nije uopće poznata namjena, a gotovo sve prostorije su bez stropa. Na prvom katu je predvorje koje vodi u prostoriju koja je nekada bila glavna gradska dvorana. Uz nju se veže predaja iz vremena grofova Batthyjanija da se odande banica Ana Katarina Zrinska bacila u Kupu ili da ju je gurnuo neki sluga. Međutim, poznato je da je ona preminula u Grazu. Ono što se zna s većom sigurnosti je da je ta dvorana služila kao svadbena sala za Nikolu Zrinskog (1508-1566) i Petra Zrinskog (1621-1671). Kasnije je ta dvorana služila kao žitnica što je dovelo do njene devastacije. Emilij Laszowski piše i da je u toj zgradi pronađen zazidani kostur u XVIII. stoljeću (Laszowski, 1993, 32-36).

6.2. Ozaljski vlastelini

Prvi dokumenti spominju Ozalj u XIII. stoljeću kao grad koji je postojao još u XII. stoljeću (Sekulić-Gvozdanović, 2019, 66). Izgradnja Ozlja u literaturi negdje je preciznije datirana u 1244. godinu (Bičanić et al, 2004, 57). Također, neki autori poistovjetili su Ozalj sa starorimskom Azelijom, ali osim sličnosti u imenu nema drugih podudarnosti (Laszowski, 1993, 52).

Kao prvi vlasnici Ozlja navode se knezovi Babonići u XIII. stoljeću koji su možda i njegovi graditelji. Svrha mu je bila obrana od napada njemačkih knezova koji su tada vladali Kranjskom, Koruškou i Štajerskom. U prvoj polovici XIII. stoljeća kralj Bela III. svojatao je Ozalj što je dovelo do rata sa Stjepanom Babonićem. Međutim, već 1278. Babonići se ponovo navode kao vlasnici Ozlja. Babonići gube sva svoja imanja oko Save i Kupe, pa tako i Ozalj 1326. godine zbog bune protiv kralja Karla Roberta. Grad ostaje u kraljevom vlasništvu, a njime upravljaju kraljevski kaštelani i banovi. Zbog opasnosti od njemačkih knezova ban Mikac 1329. godine preselio je stanovništvo koje se nalazilo oko grada na mjesto s tri strane okruženo Kupom koje će postati Trg na Kupi. Kralj Sigismund prvo je založio Ozalj 1398. godine Nikoli Krčkom (Frankopan), a nedugo zatim mu ga daruje. Nikola Krčki bio je vjerni pristaša kralja Sigismunda, ali i najmoćniji hrvatski knez u to vrijeme. Prvi je od svog roda uzeo frankopanski grb s dva lava koja lome kruh koji je ostao njihovim grbom do kraja i rimsko ime Frangepani koji su bili potomci rimskog roda Anicija. Mjesto pod Ozljem ponovo je oživjelo u vrijeme Bernardina Frankopana, točnije 1472. godine kada je dozvoljeno stanovnicima Trga ponovo ga napučiti (Laszowski, 1993, 52-56).

Bernardin Frankopan (1453-1529) poznat je po svojim obnovama, poboljšanjima i ojačavanjima fortifikacijskih utvrda koje su bile u njegovom vlasništvu. Prostor oko burga povezan je zidinama, polukulama na najugroženijim mjestima i kulama te djelomičnim nasipavanjem tog prostora. To okruživanje provedeno je kašteloidnim elementima koji su bili prilagođeni za uporabu novog oružja kao što su samostrel i vatreno oružje. Tada je vjerojatno izgrađen i palas s prizemljem, drvenom galerijom i potkrovljem fortifikacijske namjene. Pomoću stilskih i oblikovnih značajki zaključeno je da su ovi radovi provedeni u vrijeme Bernardina Frankopana (Horvat, 2009, 246-247).

Godine 1511., 1529. i 1538. ostale su upamćene zbog turskih provala u ozaljsko područje, ali Frankopani ostaju vlasnici grada sve do 1544. godine kada sa Zrinskima sklapaju zajednicu imanja i nasljedstva. To se dogodilo vjenčanjem Nikole Zrinskog i Katarine Frankopanske, sestre Stjepana Frankopana. Zrinski u cijelosti postaju gospodari Ozlja 1550. godine kada Stjepan Frankopan ustupa sestri Katarini gradove Ozalj, Dubovac, Grobnik, Bakar i Hreljin. Stjepan Frankopan bio je poznat kao nasilan i grub čovjek te je zbog svojih nasilnih djela osuđen na smrt i gubitak imetka, ali kazna nikad nije izvršena jer su ga Zrinski oslobodili plativši 12 000 forinti Gašparu Bariloviću kojemu je otet grad Barilović na Korani. Kako bi im se odužio i iskazao zahvalnost, Frankopan je svojim nećacima Nikoli i Jurju Zrinskom zauvijek darovao sva svoja imanja (Lopašić, 1895, 203-204).

Jurjev sin Nikola nakon oca preuzeo je upravljanje Ozljem i mnogim drugim imanjima, a budući da je opisan kao rasipan čovjek tada je puno imanja prodano ili poklonjeno. Nije imao potomaka pa je njegova udovica Ozalj na upravljanje dala svom šurjaku Jurju. Međutim, on umire već sljedeće godine, 1626. i Ozalj nasljeđuju njegovi malodobni sinovi tako da njime zapravo upravlja Nikola Milovac, upravitelj ozaljskih, ribničkih i primorskih imanja. Zagrebački biskup Petar Domitrović također je bio jedan od skrbnika Jurjevih sinova i on utemeljuje pavlinski samostan u Sveticama kod Ozlja 1627. godine (Lopašić, 1895, 205-206).

Za vrijeme vladavine Zrinskih Ozalj dobiva mnoge elemente i obnavlja se. Tijekom XVII. stoljeća Ozalj doživljava pravi procvat, pogotovo dok je u njemu stolovao ban Petar Zrinski (1621–1671.) kada postaje neslužbena hrvatska prijestolnica. U to vrijeme grad se ističe i svojim kulturnim životom budući da je tamo djelovao ozaljski književno jezični krug (Bičanić et al, 2004, 57). Petar Zrinski sastavio je u Ozlju spjev „Adrianskoga mora sirena“, Ana Katarina Zrinska napisala je molitvenik „Putni tovaruš“, a Fran Krsto Frankopan svoj „Gartlic“. Podignuta je kapelica sv. Antuna i tamo ustanovljena župa. Petar Zrinski zalagao se za razvoj trgovine tako da mu je kralj odobrio četiri godišnja sajma u Ozlju. Jedno vrijeme Petar Zrinski vladao je svim imanjima Zrinskih od Mure do Jadranskog mora. Također budući da je u to vrijeme Ozalj bio varoš i trgovište, stanovnici nisu bili kmetovi nego građani. Bili su dužni Zrinskima pomagati u lovu, čuvati gradska vrata, presti kudjelju, nositi pisma do Ribnika, Metlike i Karlovca i slično (Laszowski, 1993, 48-64).

Ozalj ostaje u vlasništvu Zrinskih sve do 1671. godine kada je njegov vlasnik Petar Zrinski pogubljen nakon otkrića Zrinsko-frankopanske urote. Posjed dolazi u vlast kraljevske komore, a polovicu još uživa Petrov nećak Adam Zrinski do svoje smrti 1691. godine. Od tada je Ozalj promijenio mnogo vlasnika: 1725. je poklonjen grofovima Perlasima, koji ga 1766. prodaju grofovima Batthyjanima (Sekulić-Gvozdanović, 2019, 66). U tom razdoblju je grad preuređen iz gotičkog u barokni stil koji je zadržao do danas (Bičanić et al, 2004, 57).

Tijekom XIX. stoljeća u gradu je stanovao zakupnik i vlastelinsko činovništvo, au jednom dijelu bili su smješteni uredi općine i pučka škola. (Lopašić, 1895, 194). Od 1825. godine u posjedu je obitelji Turn-Taxis, Oni ga 1928. godine poklanjaju Braći Hrvatskog Zmaja koji uređuju muzej, galeriju slika i knjižnicu. Za to vrijeme korišten je i u

ugostiteljstvu kao restoran i hotel te se i u tom razdoblju događala devastacija njegovih najstarijih dijelova (Sekulić-Gvozdanović, 2019, 66). Braća Hrvatskog Zmaja u dvorištu postavljaju i spomen-ploču posvećenu Zrinskim i Frankopanima postavljenu oko stote godišnjice Hrvatskog kraljevstva (Laszowski, 1993, 36).

Krajem 70-ih i početkom 80-ih godina XX. stoljeća provode se arheološka i konzervatorska istraživanja te zaštitni, sanacijski i restauratorski radovi koji su potrajali sve do početka 90-ih godina (Miletić, 2012, 353). Miletić piše i o razlozima zbog kojih su mnogi spomenici kulture propadali kroz stoljeća: „Nepostojanje institucije koja bi dala inicijativu, pružila tehničku podršku i pravilno usmjerila potrebne radove, uz mogućnost njihova sufinanciranja, prepustilo je sudbinu spomenika kulture isključivo lokalnim vlastima“ (Miletić, 2012, 334). Danas se u djelomično obnovljenom starom gradu nalazi zbirka Zavičajnog muzeja, a okoliš dvorca uređen je kao Etno-park koji svjedoči o tradicijskom seoskom graditeljstvu (Bičanić et al, 2004, 57). Obnavlja ga Družba „Braća Hrvatskog Zmaja“ uz pomoć Ministarstva kulture Republike Hrvatske i po nadzorom konzervatora te se nadaju kako će ovaj stari grad u budućnosti ostvariti svoj puni potencijal (Bičak, 2016).

7. Skrad

Područje oko Skrada bilo je naseljeno već u prapovijesti o čemu svjedoče arheološka nalazišta toga kraja. U zaseoku Končalovići, sjeverozapadno od same utvrde, pronađen je iznad Korane prapovijesni zemljani humak, tumul. U Vujaškovićima je otkriven kameni poklopac rimskog sarkofaga, a rimski novac nađen je također na području oko utvrde. U šumama oko Skrada može se naići na suhozide i ostatke kamenih građevina za koje se smatra da potječu iz vremena Ilira (Antolković, 2015).

Grad Skrad smjestio se, kako piše Radoslav Lopašić, na već opustjeloj i neplodnoj zemlji na obali Korane gdje je ostalo još vrlo malo neplodnih njiva između posječene šume. Međutim, pretpostavlja se da ovaj prastari grad potječe još iz rimskog doba zbog brojnih pronalazaka koji svjedoče o prisutnosti Rimljana na tom području. Ostatci skradinske utvrde gotovo su posve uništeni, ali sačuvan je jedan nacrt iz kojeg je vidljiva veličina i prostranstvo grada. Izgrađen je u obliku dugačkog trokuta, a ispod utvrde nalazio se trg s crkvom svetog Lovre i stari popločani put. O nekadašnjoj brojnosti tamošnjeg stanovništva svjedoči i činjenica da je u okolici Skrada bilo pet katoličkih crkava. Grad je bio opasan zidom i tornjevima. O lošem stanju grada u prilog ide i činjenica da se 1864. dio zida urušio u rijeku Koranu nakon udara groma (Lopašić, 1895, 257-258).

Pavao Skalić se u brojnim knjigama koje je izdao naziva barunom od Skrada i poziva se na povelju kralja Bele IV. iz 1263. godine. Međutim, obitelj Skalić nikada nije u posjedu imala grad Skrad već su bili poznati kao siromašni obrtnici i poljoprivrednici iz Zagreba. Polovicom 15. stoljeća imamo prve pouzdanije informacije o Skradu. Godine 1461. grad je imao svog suca, a na trgu pod gradom bilo je 45 građana i obrtnika. Gradu

su pripadala i sela Lipovac kod današnjega Generalskoga stola, Svoić, Kolečani pod Gori, Polje (Poloj) , Čevići, Kozinac i Podgorje. Za grad su posebno bili važni vinogradi, promet i mlinovi na Korani i Mrežnici. Prvi poznati vlasnici bili su Frankopani, točnije Martin Frankopan (Lopašić, 1895, 258-263).

Međutim, sudbina grada brzo se promijenila: „Već dvie godine iza toga (g. 1466.) predade Martin Frankopan grad Skrad sa kotarom , u kojem se osim gore naznačenih mjesta spominje trg (civile) pod gradom sa tributom, imanje Polog, prevoz na Mriežnici, imanje Kolečani, kupljeno od Nikole Prtanića od Švarče, u vlasništvo Ivana sina Tome Benvenjuda Ostrožinskoga, kneza Okičkoga i Cetinskoga.“ (Lopašić, 1985, 260).

Martin Frankopan je Benvenjudima poklonio Skrad u ime svih njemu učinjenih dobročinstava. To su vjerojatno grofovi skradski o koji su se još dugo spominjali. Međutim, već 1504. obitelj Benvenjud ostala je bez muškog nasljednika pa je kralj Vladislav dodijelio Skrad kraljevskom blagajniku. Međutim, Brnardin Frankopan smatrao je da ima pravo biti vlasnikom stričeva imanja, stoga ga je i zauzeo 1505. uz pomoć pješadijske i topničke vojske. Nakon njega, vlasnikom je bio njegov unuk, već spomenuti Stjepan Frankopan i dalje knez Nikola Zrinski i njegovi sinovi (Lopašić, 1895, 260-262).

Nažalost, Skrad počinje propadati već krajem 15. stoljeća, uoči bitke kod Udbine zbog stalnih provala i razbojstava Turaka. Stanovništvo se smanjilo za više od polovice, neka sela bila su sasvim pusta, a sam grad je već polovicom 16. stoljeća bio prilično zapušten. Preostalo stanovništvo sklonilo se od Turaka na jedan otok na Mrežnici u blizini Janjča. Franjo Frankopan Slunjski predao je grad 1569. Jurju Babonožiću, kapetanu krajiških četa. Budući da u Skradu nikad nije bilo krajiške straže, nego su ga branili Zrinski i Frankopani, Turci su gotovo bez otpora 1576. porobili gotovo svo stanovništvo koje se tamo nalazilo, 1585. zapalili grad. Godine 1686. naseljeno je u skradske predjele stanovništvo iz Bosne koje je bilo potrebno za obavljanje krajiških službi. Kasnije je nasuprot utvrde sagrađen čardak koji je bio prozvan Novim Skradom i u kojem je bila straža, međutim on je napušten već 1732. godine. Od tada okolica Skrada polako propada (Lopašić, 1895, 264-267).

Danas od Skrada nije ostala nijedna kula nego samo dijelovi zida. Pristup ostatcima grada je otežan budući da do njega treba prijeći strmi uspon, a puteljci kroz šumu su uglavnom neodržavani stoga ih je teško pratiti (Antolković, 2015).

8. Zaključak

Cijela Hrvatska bogata je srednjovjekovnim i novovjekovnim starim gradovima kojima je prvotna namjena bila fortifikacijskog tipa na što su utjecale brojne okolnosti, poput opasnosti od napada i ratova koje su obilježile vrijeme gradnje ovih spomenika kulture i svjedoka povijesti. Oko utvrđenih gradova točnije unutar njihovih zidina

okupljalo se stanovništvo kojemu je bila potrebna sigurnost koju je pružao utvrđeni grad tako da su ta područja uglavnom bila središta urbanizacije.

Velik broj fortifikacijskih građevina na području Karlovačke županije nekada je pripadao Zrinskim i Frankopanima, a mnoge od njih bile su na liniji obrane od Turaka tako da je iznimno važno sačuvati ih kako bi još dugo vremena bile podsjetnik na hrvatsku slavnu prošlost.

Iz rada je vidljiv segment kontinuiteta naseljavanja područja suvremene Karlovačke županije koje je prometno atraktivno od prapovijesti, a o čemu svjedoči niz arheoloških lokaliteta iz svih razdoblja ljudske urbane povijesti. Upravo je prometni položaj bio imperativan za razvoj bogatih urbanih središta koja zadržavaju razinu važnosti i tijekom osmanlijskih prodora u hrvatske povijesne krajeve. Tijekom dominacije hrvatskih plemićkih obitelji pratimo kontinuirani razvoj prilagođene urbanogradnje koja posustaje prilikom austrijske konfiskacije imovine Zrinskih i Frankopana. Ni kasnija razdoblja nisu prepoznala važnost dotadašnjih urbanih cjelina koje su u međuvremenu postala spomenička baština.

Iz rada je vidljivo da su neka područja oko srednjovjekovnih i novovjekovnih utvrda već odavno napuštena, dok su se oko nekih razvijali gradovi i mjesta koja su danas središta općina i županija. Primjerice Skrad je napušten i propada već od XVIII. Stoljeća, dok se Karlovac razvio u županijsko središte. Vrlo je važno naglasiti da same utvrde nisu dovoljno dobro očuvane i obnovljene da bi iskoristile svoj puni potencijal bilo za turističku ili neku drugu namjenu. U Republici Hrvatskoj ne postoji jedinstvena institucija koja bi pokrenula i vodila takve zahtjevne restauracijske i konzervatorske radove stoga težina obnove uglavnom pada na lokalnu upravu. Na sadašnje stanje gradova utjecalo je i vrijeme do kojeg su bili u privatnom vlasništvu i jesu li tada obnavljani ili su prepušteni devastaciji. Važno je napomenuti da se oko nekih gradova vode zamršeni pravno-imevinski sporovi što dodatno usporava obnovu koja bi se eventualno pokrenula.

9. Literatura

Bičak, Snježana (2016) Novi sjaj povijesnog kompleksa starog grada Ozlja. Lokalni.hr. URL: <https://lokalni.vecernji.hr/gradovi/novi-sjaj-povijesnog-kompleksa-starog-grada-ozlja-349> (7. svibnja 2024).

Bičanić, Mira et al. (2004) Karlovačka županija: Turistička monografija, Zagreb: Turistička naklada.

Bočić, Neven, Pahernik, Mladen, Maradin, Mladen (2016) Temeljna geomorfološka obilježja Karlovačke županije. *Prirodoslovlje*. 16 (1-2) str. 153-172.

Buljan, Josip (2021) Novigrad na Dobri. *Hrvatski vojniki*. URL: <https://hrvatski-vojniki.hr/novigrad-na-dobri/> (6. svibnja 2024).

Feletar, Petar, Hozjan, Dubravka (2018) Cestovni promet. *Portal hrvatske tehničke baštine*. URL: <https://tehnika.lzmk.hr/cestovni-promet/> (7. svibnja 2024).

Fofić, Damir (2019) Povijesni razvoj prometa na području Karlovačke županije. *Stari gradovi, utvrde, dvorci i srednjovjekovna kultura*. URL: <https://darkoantolkovic.wordpress.com/2019/01/25/povijesni-razvoj-prometa-na-podrucju-karlovacke-zupanije/> (17. svibnja 2024).

Herceg, Zvonimir (2021) Tri i pol stoljeća vječnosti: Zrinski i Frankopani od prvih povijesnih tragova do protudvorske urote i izumiranja velikaških rodova. *Rostra: časopis studenata povijesti Sveučilišta u Zadru*, 12(12) str. 45-65.

Horvat, Zorislav (2009) Fortifikacijska djelatnost Brnardina Frankopana, Modruški zbornik, 3(3), str. 237-286.

Hrupić, Martina (2021) Karolina, Jozefina, Lujzijana... Jeste li za road trip slavnim hrvatskim povijesnim cestama? *Jutarnji list*. URL: <https://www.jutarnji.hr/like-putovanja/lijepa-nasa/karolina-jozefina-lujzijana-jeste-li-za-road-trip-slavnim-hrvatskim-povijesnim-cestama-15113337> (6. svibnja 2024).

Kočevar, Sonja (1995) Bosiljevo: prilog analizi kulturno-povijesnih vrijednosti. *Prostor : znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam* 3(1), str. 104-127.

Laszowski, Emilij (1993) Grad Ozalj i njegova okolina: mjestopisne i povijesne crtice, Zagreb: Družba Braća Hrvatskog Zmaja

Lopašić, Radoslav (1895) Oko Kupe i Korane: mjestopisne i povijesne crtice, Zagreb: Albrecht.

Majetić, Goran (2015) Stari grad Skrad nad Koranom. *Stari gradovi, utvrde, dvorci i srednjovjekovna kultura*. URL: <https://darkoantolkovic.wordpress.com/2015/01/27/stari-grad-skrad-nad-koranom/> (6. svibnja 2024).

Miletić, Drago (2012) Plemički gradovi kontinentalne Hrvatske, Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske.

Perkić, Domagoj (2006) Arheološka iskopavanja špilja u Bodulima kod Hrsine (Karlovačka županija). *Subterranea Croatica*. 4(6) str. 32-40.

Radovinović, Radovan (2010) Stari Karlovac: ulice, kuće, ljudi. Karlovac: Tiskara Pečarić-Radočaj.

Raić Knežević, Ana (2020) Komplicirana priča o borbi za veličanstveni dvorac Bosiljevo, koji nakon oduzimanja u komunizmu trune. *Telegram*. URL: <https://www.telegram.hr/politika-kriminal/komplicirana-prica-o-borbi-za-velicanstveni-dvorac-bosiljevo-koji-je-nakon-oduzimanja-u-komunizmu-pusten-da-trune/> (6. svibnja 2024).

Sekulić-Gvozdanović, Sena (2019) Srednjovjekovni burgovi oko Save i Kupe, Zagreb: Arhitektonski fakultet Sveučilišta

Slukan-Altić, Mirela (2005) Kartografski izvori za rekonstrukciju i praćenje razvoja prometnih komunikacija. *Ekonomska i ekohistorija : časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša*. 1(1) str. 85-100.

Strohal, Rudolf (2006) Karlovac opisan i orisan, Karlovac: Matica hrvatska.

Žmegač, Andrej (2000) Bastioni kontinentalne Hrvatske: prilog poznavanju fortifikacijskog graditeljstva u Hrvatskoj od 16. do 18. stoljeća, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti.